

ESZMETÖREDÉKEK

SIK SÁNDOR

Az *Élet* megindulásával (1909) új lendületet vett magyar katolikus irodalomnak egyik legtehetségesebb munkása. Sik Sándort jellemzi az a sokoldalú érdeklődés, mellyel az élet minden irányú megnyilvánulását kíséri. Mintegy koncentráltan éli le önmagában a különböző emberek életét: a meditáló papét, a segítőnővér apostolét, az ifjúságért dolgozó cserkészvezérét, a tudós tanárét, az aggódó hazafiét és a maga kedvtelésére írogató költőét. Igazi fővárosi ember, aki mindenről tud, aki mindenben résztvesz, akit ezer felé ráncigálnak – és aki mégis mindenre ráér. Aránylag fiatal ember letére már jelentékeny irodalmi munkásság van podgyászában: írt imakönyvet, tankönyveket, cserkészútmutatót, irodalmi tanulmányokat, drámát, lírát, elbeszéléseket, fordításokat, szóval írt, amint azt a mások, vagy a maga lelki szükséglete megkívánta.

Sik Sándor nagy lelki fogékonyságának a magyar irodalom szempontjából két fontos megnyilatkozása van. Az egyik az *aktualitások iránti érzék*, melynek a katolikus irodalom azt köszönheti, hogy a *ma* aggasztó problémái katolikus megvilágításban is belekerültek a magyar irodalomba. A másik megnyilvánulás pedig *irodalmi-műélvező elmélyülése*, mely viszont Sik Sándor költői fejlődését magyarázza meg.

Sik Sándor aktualitásérzéke abban áll, hogy az eseményeknek, a jelen problémáinak történelmi jelentőségét azonnal felismerve költői ihlettel reagál rájuk. Fiume elfoglalásakor (1918 okt. 27.) írja *Sikoltás* című költeményében:

Magyarok, magyarok harsan az óra:
Feltámadásra vagy búcsúztatóra!

És négy nap mulva csakugyan jött a búcsúztató októberi forradalom. Ugyancsak az aktualitások iránti érzékét bizonyítja a bolsevizmus nehéz napjaiban született verse: *Óda a paraszthoz*, kiben megérzi a magyar jövő új Atlasát:

Te vagy itt most egyetlen elevenség,
Titok, megváltás, magyar szentség.
Haljon meg, ami volt.
Paraszt beszélj,
Teneked van még mondanivalód!

Sik Sándornak ez a jelen eseményeibe, problémáiba való költői bekapcsolódása, – ez a kétségtelenül romantikus vonás – új a katolikus költészetben. A hagyományos vallásos bölcselkedő és hangulati lírán kívül új költői lehetőséget nyitott meg: a jelent a hívő katolikus lelkével költészeté dicsőíteni. Ez nemcsak tárgyköri gyarapodást jelent, hanem jelenti a katolikus világnézet új nagy térfoglalását.

Ő például katolikus szemmel nézi a világháborút és a katolikus ember transcendentális érzékével azt érzi meg benne, hogy az emberiség kihullott Isten kezéből:

Földindulás van, édes feleim,
Ropog a vén föld korhadt gyökerében.
Rőt lánggal ég körül a szemhatár
Véres villámok csattogó tüzében.
Mindenfelől döbrentő vad sikoltás
Bódult fülünkbe rettentő riad.
Csitt, feleim, én feleim:
A Kéz mozdult meg a talpunk alatt!

(Földindulás.)

És mikor a háború rettenetes vérvövetelése az érző embert fellázítja benne, és nem tudja megmagyarázni magának a szörnyűségek miértjét, egyetlen felelet nyugtatja meg, a katolikus ember szubordinációja Teremtőjével szemben: az Isten akarja így (*Szolgálat*).

A XX. század vezető problémáját: a szociális kérdést sem kerüli ki. A *Krisztuskirály*-ról írt költeménye feltárja a modern kultúrával járó erkölcsi és anyagi romlást, mely százezreket pusztít el. A szocializmus

gyűlölködő, rombolni akaró gyógmódjával ellentétben katolikus szeme csak egy segítséget lát, ha Mammon helyett újra Krisztust emeljük a trónra és Krisztus szellemében kölcsönös megértéssel, szeretettel próbáljuk gyógyítani a sebeket. Így kíséri végig S í k Sándor költészetével a jelent, meglátva a feleletre váró kérdéseket.

*

Költői fejlődés szempontjából Sik Sándorra nézve döntő jelentőségű az irodalomban, főleg a régi magyar irodalomban való elmélyülés. Örökké zenélő lelke megszokja a régi ritmust, megbarátkozik az ódon nyelvvel, magáévá teszi letűnt századok szorongásait, keserűségeit, reménységeit, és annyira megtelik a multtal, hogy megpróbálja ezt a hangulatvilágot újra költeni. Így születtek meg a *Magyar sirámok*. De ezen a cikluson kívül is megszólaltatja a régi magyar ritmust sokszor igen feltűnő formában, mint a *Regős ének*-ben, vagy a *Hamvazásban*. Ennek pl. csak a sorait kellene széttördelni, hogy mindenki azonnal felismerje benne a Himfy-strófa visszhangját:

Álltam akkor ablakomban, mozdulatlan, éberem
Ott a néma éjszakában, húshagyókedd-éjjelen,
S mint a szél és mint a felhő, mint a terhes éji pára:
Szállt a ködlő messzeségbe, szállt a vén komor Dunára
Révedezve, nyughatatlan, álmatlan tekintetem.
Álltam ottan, súlyos csendben, és magamban elmerengtem
Embersorson, életen.

A ritmuskezelés biztosságát és a szavak muzsikájának kitűnő érvényesítését mutatja a következő vers:

Rohanunk, robogunk. Pattog a szikra,
Gomolyog a füst. Reszket a lég.
Szaladoz, maradoz messze a tájék,
Hanyatlik a nap, növekszik az árnyék.
Dübörög, zakatol, robog a gép.

(*Rohanunk.*)

E költemény mögött is irodalmi reminiscencia rejlik. Ritmusa élénken emlékeztet Faludi Ferenc jólismert: *Fortuna szekerén okosan ül* kezdetű versére. Lehetetlen meg nem látni a költő S í k Sándor mögött a tudós tanárt.

Sik Sándor nagy formai érzékenysége nem kerülhette el a ma irodalmának suggestióját sem, s a szimbolizmus eredményeit magáévá teszi anélkül, hogy mindenestül a szimbolista stílusba merülne, mint pl. Harsányi Lajos, a másik ismertnevű katolikus poéta. Sik Sándorban több a formai tudatosság, mint Harsányiban. A modern magyar költészetből tanulja az Ady-ra emlékeztető összetételeket:

Micsoda fekete fákadás,
Micsoda *sose-volt* aratás,
Halálos tavasz igérkezik!

(*Magyar tél.*)

Innen származnak az erősebb kifejezések is:

Szennyel, gennyel, fertezettel
Itélet-ecettel
Csordultig korsók, kelyhek, kürtök.
Igyatok, amíg *belefeketültök!*

(*Lamentáció.*)¹

A *magam* szó, mint jelző, szintén Ady-divat:

Magunk-feledett, rothadásnak indult
Koldus-beteg magunkon.

(*A vér himnusza*)

Lehetne még sok hasonlót összeszedni. Ezek a stílushatások adják meg S í k Sándor költeményeinek adyas modern jellegét.

¹ V. ö.: Ady: „Hiába kísérsz hófehéren.“

A magyar irodalom mellett szeretettel mélyed el a világirodalomban is. Tanúskodnak erről irodalmi tanulmányai és műfordításai. Fiatalkorában írt *Odysseia* című versciklusa a francia l'art pour l'art-költészet korai ismeretéről tesz bizonyosságot. Az antik irodalmi formák iránti érzéke a breviárium hangulatában megtermékenyedve ösztönzi a legszebb magyar verses zsoltárfordítás elkészítésére, viszont a középkori latin egyházi költészet tanulmányozásából fakadtak himnuszfordításai. Költészetében mindez nyomot hagy s így a liturgikus szövegekből jól ismert gondolatpárhuzam és litániás szóismétlés sűrű használata nem lephet meg bennünket nála:

És jöttek a napok és a Tengerbe hulltak.
És jöttek az éjszakák és a Tengerbe fultak.
És jött a napsugár és a Tengerbe szállt.
És jött a beteg holdfény, sirt ő is ott talált.
És jöttek a szelek és arcán elcsitulak.
És viharok őrzöngtek és keblén elsimultak.

(Tenger XII.)

Ama városban örökös a nap
Ama városban örökös a hőség:

Ott nappal minden csupa-csupa fény.
Éjszaka minden csupa-csupa árnyék,

(Jákob kútjánál.)

Ennek a sok újraköltésnek és a számos műfordításnak igen nagy jelentősége van Sik Sándor költői kialakulásában. Ezeken keresztül tanulta meg a költői kifejezőmód árnyalatait, a ritmus biztosságát, és erőteljes nyelvének titkait. E költeményeknél állandó önkritikára volt szüksége, nehogy formai vagy tárgyi anakronizmusba essék. Az önellenőrzés pedig a művészi alkotást tudatossá tette benne és a formakétség teljes birtokába vezette. Ezen az úton jutott el odáig, hogy kezdik a katolikus költészet Babitsának emlegetni. Méltán, mert mind a kettő páratlan formaművész, mindkettő bravúrosan bánik a nyelvvel és mind a kettő épen formaérzékénél fogva elsőrangú műfordító. Még lelki alkatukban is van némi rokonság: az *intellektus* túltengése. Az érzés náluk nem spontán reakció, az értelmi megismerés megelőzi. Viszont így mélyebb, mert komoly meggyőződésből fakad.

*

Belső tartalom tekintetében Sik Sándor költészete Prohászka Ottokár püspök világfelfogásából táplálkozik. Csak nemrégiben jelent meg egy kitűnő tanulmánya *Gárdonyi, Ady, Prohászka* címen. Itt kiemeli, hogy Prohászka püspök a világnézet kialakítását is elsősorban költői feladatnak tekinti. Az életformának ez a poétikus felfogása kedveltethette meg Prohászka gondolatvilágát a poéta Sik Sándorral, sőt mondhatni, az egész modern katolikus költőgenerációval. Sik Sándorra Prohászka elsősorban misztikus világszemléletével hatott. Ez *Énekek éneke* és *Áldás* című ciklusainak emberiesen elképzelt és anyagi valóságnak érzett Istenközelségében nyilvánul meg legjobban. Különösen az utóbbiban a legrealisabb vonásokkal festi, hogyan vezette őt kisgyermekkorától: az első szótól, az első fogócskától kezdve az Ur. Ez az aprólékos realitások mellett is misztikus Istenmeglátás prohászka gondolat. De megnyilvánul ez a misztika abban az assisi Szent Ferencre emlékeztető szeretetben is, mellyel Sik Sándor testvérül fogadja a szegény útszéli akác bokrot, imádkozik a kis harangvirágért és könnyet ejt a csigabigáért. Tiszta misztika ez a strófa:

Úgy átjár a fény,
Úgy fölissza a lelketem.
Én nem tudom a Napból fakad-e a fény,
A tüzes imádságos és szerelmes,
A sivatagra és az én szívemre?
Vagy belőlem forrásozik a Nap?
Kitárt karokkal, magam is tűz,
Nézek szembe a Nappal.

(Szembe a Nappal)

De Prohászka-tól tanulta Sik Sándor az apostoli hivatás öntudatát is. *Költemények* című kötetének mottója:

Az Isten küld, testvéreim, tinéktek,
Hogy sugarai elevenen tüzét,

Amik Arcáról a szívembe égtek,
Sugározom csendesen szertesét
A testvéreknek, kik az éjben járnak.
Az Isten küldött szentjánosbogárnak.

Ez a gondolat, hogy neki segítőkezet kell nyújtania felebarátjai felé, hogy az élet szépségét, amit ő maga átérez, meg kell éreztetnie embertársaival, ez Prohászka kiindulási pontja. Nagyon sok verset idézhetnénk, amelyben Sik Sándor ugyanezt a gondolatot fejezi ki:

A testvérnek szemébe néztem csendesen
És szóltam:
– Emberek élnek s arcukon árnyék remeg,
S az út szélén kinyújtják lankadt karjukat.
Mefogni csendben egy kinyújtott bús kezét:
Van-e szebb testvér, van-e szebb?
Hervadt szemekben néma könny rezeg
S az úton sokszor gyermekek sóhajtának.
Szívben maradt szók néma nyelvén érteni:
Van-e szebb testvér, van-e szebb?

(Egy testvér jött.)

Ez a testvéri hang elég korán jelentkezik és mindinkább erősödő tendenciát mutat költészetében. Prohászka-n kívül összefügg a modern lírának egy újabb törekvésével: a szociális *gondolat* hangsúlyozásával. A modern líra érzi, hogy az *én*-nek elszigetelt érzéseivel nem tudja már többé a tömegek rokonszenvét és érdeklődését megnyerni. Ma már nem érezzük fontosnak az egyén töprengéseit, reflexióit szerelmi boldogságát vagy boldogtalanságát; az ember mint szociális lény, azaz a más emberekkel való kapcsolatban érdekel. Így a lírának nem az önmagában levő *én* lesz mindinkább a tárgya, hanem a többiekkel szembeállított én. És ez a törekvés nemcsak a lírában mutatkozik, hanem az úgynevezett nagy regényekben is, mint Babits *Halálfiában*, vagy Reymont Nobel-díjas *Parasztok*-jában ...

Sik Sándor költői arcképén az alaptónust nagy műveltsége és a középezt messze túllépő intelligenciája adja meg. Ez az alapvonás üt ki istenkereső verseinek mély filozófiájában, hazafias versein keresztül ütő politikai éleslátásában, mély természetfilozófiájában és nem utolsó helyen, verseinek nyelvében, ritmusában. Nagy műveltségéből és intelligenciájából következik költői alkotásának tudatossága. Sik Sándor nem az a költőtípus, aki – mikor az ihlet órájában verset ír – maga sem tudja hogyan hozta azt létre, micsoda titkos erő tartotta meg tollát a költészet szabályainak útján. Sik Sándor az ihlet legszentebb pillanatában is nemcsak érzi, hanem *tudja*, miért írja le ezt, vagy azt a szót, miért énekel ebben vagy abban a ritmusban. Nagy olvasottságánál fogva a költészet esztétikája vérévé vált és állandó kritikával követi az ihletet. Így aztán érthető szinte túlfejlett formaérzéke. Akárhány versét nyugodtan formatanulmánynak nevezhetnők, mint a már említett *Az örömről*, vagy a *Regős ének*, a *Virág a tengeren*, a *Rózsakoszorú*, a *Lombzúgás* stb. Elég jellemző Sik Sándorra, amit Ady-tanulmányában egy helyen jegyzetképen ír (137. l.): „Aki sejti, hogy mit jelent a művészeknek a forma, milyen mély, elsődleges, talán mindennél nagyobb élményt...” Sik Sándornál a forma tényleg elsődleges élményt jelent.

Kitűnő érzéke van a szavak zenei hangulatának felismerésére. Van egy költeménye: *Magyar tél*; refrainjében alliteráló jelzőkkel nagyszerűen súlyosbítja a tél szimbolikus tartalmát.

Alszik a magyar föld *temető tél* alatt

Dobog a magyar föld *takaró tél* alatt.

Mozog a magyar föld *termő tél* alatt.

Dübörög a magyar föld *zsarátnok tél* alatt.

Az alliteráció különben is kedvelt stílusfogása. Néha archaikus hatást céloz vele: Könyörülő Krisztus, mi kemény *köszálunk* (*Zrinyi harmadik éneke*).

Vagy ebben a szimbolista műremekben:

Bús vizeken, holt vizeken
Esteli *fázós fény* remeg.
Hidegen, halkán jönnek, jönnek

A hült szívek, a holt szemek,
A megfagyott szép mosolyok.
Havas habok zuhogva hozzák.
Haj hóvá halt melódiák
Téli rózsák, hócipkerózsák.

A hideg hazug pauzája kitünően adja vissza a víz esti hangulatát.

Talán az eddig felhozott idézetekből már kitűnt, de azért külön fel kell említenünk, mily nagy érték költőnkben a nyelvi kifejezés erőteljessége. Sik Sándor költészetének legigazibb hangja a férfias bariton. A kis hangulatképek: a *Csend* című kötet szelíd idilljei csak felületes, tűnékeny megnyilatkozásai múzsájának. A költő nem ezekben mutatja meg igazi arculatát, hanem a *Krisztuskirály*-ban, a *Magyar csend*-ben, a *Maradék magyarok*-ban. Ezekben a Berzsenyi nemes páthoszára és Ady keserű igazmondásaira emlékeztető versekben ömlik hatalmas, mindent elseprő áradatként Sik Sándor hazaféltése erőteljes, színes, erősen szugesztív nyelven.

*

Sik Sándor költői jellemzéséhez drámái: *Zrinyi, Alexius* és irodalmi tanulmányai: *Mindszenty Gedeon élete és költészete; Gárdonyi, Ady, Prohászka* kevés új vonást adnak. A lírikus Sik Sándor alapvonásai magyarazzák drámáit is: a régi magyar irodalomért rajongó költő lelkében alakult ki a régi magyarság tragédiája mintegy szimbolikusan Zrinyiben, míg szent Elek alakját a misztikus paplélek álmodja meg.

És ami a papköltő lírai verseiben természetszerűleg hiányzik: a *szerelem*, az drámáiban gyönyörű kifejezéshez jut. A szerelmi dictio nála valami leheletfinom keveréke a gyöngédségnek, a tartózkodásnak s amellet a testi-lelki összetartozásnak. Ezt a szerelmi beszédet a Zrinyiben a régies magyar nyelv még különösen bájjossá színezi (*Zrinyi és Eusébia* V. felv.).

Irodalmi tanulmányainak is a költő ad valami pluszt. Amellet, hogy megvannak benne a jó irodalomtörténész kellékei: analitikus éleslátás, megértés, szakképzettség, elfogulatlanság, megvan benne az előadásnak az az érzékeltető ereje; lendülete és melegsége, amit csak a költő adhat meg. Ez teszi pl. a most megjelent *Gárdonyi, Ady, Prohászka* című vaskos tanulmánykötetét is a regényérdekességével vetekedő olvasmánnyá.

De akár mint tudóst, akár mint költőt tekintjük, egy bizonyos: kevesen vannak megáldva mi nálunk, a koncentrálatlan retorika mai formátlan korszakában oly művészi formaérzékkel, mint Sik Sándor. A pünkösdi misztikus nyelváldás buzgón árad lelkében ...

(Budapest)

Eckhardtne Huszár Irén

A JANZENISTA MAURIAC

Az az erőszakos cselekedet, mely utolsó kövig lerombolt egy apátságot, ahol már csak néhány ártalmatlan apáca élt, így akarván véget vetni az eszmének, mely gazdag volt általános ragyogásban, sőt mártirokban is, nem állította meg a *janzenizmus* élanját.* 1709-ben – a jezsuiták nyomására és még inkább Madame de Maintenon befolyása alatt – XIV. Lajos eltörölte a föld színéről Port-Royal des Champs-t. De a janzenizmusnak folytatnia kellett útját, először a sziklák alatt folydogálva, amíg a *cartesianizmus* erőgyűjtése, tartott, azután újra megjelennie a napfényben a XVIII. század közepe felé a *convulsionnaire*-ekkel, akiknek a megjelenése, különös dolog, majdnem egybeesik a jezsuitáknak Franciaországból való kiűzésével: ugyanaz a pápaság szüntette meg őket, amely 1713-ban az *Unigenitus* bullával a janzenistákat elítélte volt.

Brunetiere mutatott rá, hogy három nagy áramlat vetélkedett egymással a XVII. században: a janzenizmus, a cartesianizmus és az a filozófia, melyet molièrei-nek lehetne nevezni: a józan ész, a „természet“ tanítása, melyeket egyaránt ihletett a gall föld, a *libertinusok* és Gassendi szenzualista iskolája, mely maga is angol irányzatú (Hobbes) és libertinus. A jezsuiták csak morált hoztak magukkal nem pedig filozófiát, még kevésbbé lelkialkatot vagy egy eszmeáramlatot. És mégis – és talán helyesen – egyházi rend voltak, míg ellenben a janzenisták nem voltak az, hanem egy teológiai irányzat, mely egy püspök doktrínájából született s azután a laikusok között is elterjedt és amely mielőtt eretnekessé lett volna, kétségtelenül befolyást gyakorolt. Vele szemben egyedül a *cartesianizmus* képviselt doktrínát: anélkül, hogy közvetlenül a janzenizmus által megtámadtatott volna teológiai téren és a nélkül, hogy megtámadta volna a janzenizmust politikai úton, mint

* A janzenizmus magyarországi hatásáról v. ö. Minerva, 1924:66; és Széphalom, 1928:387. Jelen cikkünket eredeti francia kéziratból K a p p e l Gyula fordította. (Szerk.)

ahogy a jezsuiták, a pápa és a király tették: mégis ő volt és sokkal inkább, mint a jezsuita morál, az igazi, a legmélyebb és a legfélelmetesebb ellenfele a janzenizmusnak. Azért, mert szembehelyezkedett vele minden ponton. Optimista volt és a janzenizmus pesszimista; hitt a haladásban és a janzenizmus nem hitt benne, megjósolta az ember diadalát – a mechanika által – a természet fölött és dicsőítette az Ember erejét, míg a janzenizmus az emberi gyengeséget és a mindenható Isten titokzatos útjait hangsúlyozta.

A cartesianizmus és a „francia“ Raison diadala ellenére, a katolikus áramlat – hosszú XVIII. századi eltűnése után – 1802-től ismét életrekeltsen ha nem is, mint teológiai doktrína, de legalább is, mint egy határozottan definiálható *lelki akarat*, a janzenizmus maga nem csupán 1709-iki vereségét élte túl, hanem tovább is folytatódik jóval az 1750-iki konvulzionista mozgalmon túl. A forradalom alatt voltak igazi janzenisták és itt-ott ez a tradíció tovább él még néhány francia családban.

*

Francois Mauriac művei tagadhatatlanul janzenista jelleget tükröztenek vissza. Vajjon Mauriac nem a legkálvinistább katolikus író-e, éppen úgy, mint Jansenius püspök is Calvin „fatalizmusához“ és a „praedestinatio“-hoz igen közeli tanokat védelmezett? Ez megmagyarázható részben, ha arra gondol az ember, hogy bármennyire katolikus is Mauriac, főképp a *Désert de l'amour*-ban: mégis Gide-nek a tanítványa, az *Isabelle, Porte Étroite, Symphonie pastorale* szerzőjéé. Nem találja-e meg az ember Mauriac-nál is a szétszórt szenzualitást, átítatva az esős, őszi park atmoszférájával és mintegy a tájképbe elegyítve, mely *Isabelle* bonyodalma alkotja, – az erkölcsi értékeket közvetlenül a vallásos érzéshez csatolva, mint a *Porte Étroite*-ban és más elbeszélések földszíni reliefjét, a szívek gyógyíthatatlan kétségbeesését, melyek „kiszikkadtak, mint a pusztaság“, és megsemmisültek a lehetetlen vágyaktól, mint a *Symphonie pastorale* papjáé vagy a *Désert de l'Amour* orvosáé? Mauriac, első regényeibe átvette még Gide-nek intimitástól dagadó, súlyos mondatait is és újra megtalálta az egyszerű emóciót, melybe Gide mesterien tudott bennünket helyezni. Az *Enfant prodigue* vége: „Vigyázz a perron lépcsőire“; a *Porte Étroite* vége, csendes sírás: „Egy szolgáló lépett be, aki behozta a lámpát“. Mint André Gide, Mauriac is szereti könyvét egy fizikai benyomással befejezni: az olvasó oldalakon keresztül álmvilágban élt, a könyv elragadott bennünket messze a realitástól, a gondolatok lenyűgöző és egyhangú körtáncába vagy egy kétségbeesett párbeszédbe; de hirtelen egy konkrét részlet visszavisz bennünket a földre, figyelmünket a díszletre tereli, mintha utoljára újra meg kellene jelennie, hogy utolsó emlékünknél maradjon; a hősök tört szárnyakkal lehullanak: semmi sem múlja fölül tehát a valót, a szenvedély enged a mindennél erősebb életnek, egy egyszerű gesztus hozza meg a döntést a mulandó és maradandó között, az álom le van győzve, a hétköznapi élet győz és felejt, minden, még az ideál is lemond, vagy egy pillanatra békét köt az előtt a praktikus szükségesség előtt, melyet sorsnak neveznek ... Mindezt egyetlen szó tartalmazza, a dolgokat a helyes egyensúlyba hozza, helyreállítja a realitást, a fájdalmat észszerűbbé teszi ... „A szolgáló behozza a lámpát“. „A vonat befut az állomásra és én a poggyászsórt megyek.“ „És ő érezte homlokán ezt a megviselt kezét“.

De lassanként Gide legtöbb szerkezeti eljárásától és szokásos stílusától emancipálta magát Mauriac, megszabadult minden utánzástól: a *Baiser au lèpreux* óta már, a mesterségbeli részben semmi sem emlékeztet Gide-re: nem marad belőle semmi más, csak a komor fény és néhány értékes villanás. Elegendő. Mauriac négy utolsó regényét összehasonlítani kezdő műveivel, hogy észrevegyük a függetlenség felé haladó, emelkedő útját.

*

Ime valami, ami mélyebbre hatol. Mint Gide első elbeszélései, Mauriac regényei is a *sors regényei* és a meghatározhatatlan, egyébként mindig siralmas sorsnak ebben az elemében, sokkal inkább janzenista, mint protestáns vonatkozás revelálódik. Az ember egyedül van; szemtől-szemben áll lelkiismeretével, talán csak egy erkölcsi törvény van benne; innen van az ő komor fájdalma. De ez küzdelemből áll, különösen érzékei ellen és Isten nem segíti az embert ... Ha legalább erős volna az ember! De gyöngé, mint Pascal-nál, mint Racine-nál. Félelemmel szemlél ismeretlen világokat, az övénel felsőbb erőket: szünet nélkül predestinálva van. Egyedül Isten mindenható: tőle csak a malasztot lehet remélni, amelyet többé-kevésbé megérdemelhetünk, de amelyet nem erőszakolhatunk, nem hódíthatunk meg küzdelemmel. A malaszt nem jutalom, még kevésbé automatikus és kötelező jellegű. Isten úgy és annak adja meg, akinek akarja; megadhatja a leggonoszabb bűnösnek, viszont legjobb cselekedeteink a földön nem vonják maguk után szükségszerűen a jutalmat; mindent megtehetünk, hogy elnyerjük és még sem növeljük esélyeinket; teljesen alávetettek vagyunk, majdnem egy véletlentől függünk. Mert velünk kapcsolatban nem véletlen-e Istennek ez a verdiktje, ez az előreláthatatlan akarat, melyre semmi sem engedi meg, hogy hathassunk. Ha Isten ily erős, ez azért van, mert ő majdnem vak szeszély: ez azt teszi, hogy, mint világegyeteme, megközelíthetetlen értelmünk számára. Isten szabad. A malaszt adományozása, részéről autonóm cselekedet ... Ilyen a janzenista tanítás; ha jól keresnénk, megtalálnánk nyomait Gide protestáns regényeiben és egész bizonyosan megtaláljuk Mauriac-nál. Emberi szempontból mi is a következménye az istenség eme kérlelhetetlen teóriájának? Az ember gyengesége, a szenvedély rabja, e lebíráhatatlan szenvedély kénye szerint dobálva, végtelenül nyomorult játékszer Isten kezei között ... Ez a Pascal teóriája, mely szemben áll a cartesianus felfogással a hatalmas emberről, ki ura az eseményeknek, ura a

természetnek, hivatva arra, hogy ezt a hatalmát a haladással növekedni lássa szüntelen; ez a Port-Royal Racine-jának a megállapítása, a corneillei „heroizmussal“ szemben, melyről nem tudni, vajjon megerősítését a cartesianismusnak köszönheti-e, vagy megfordítva.

Mauriac az összes racinei és janzenista szenvedélyek témáit újra fölvette. Személyei annyira a *szenvedés hősei*, hogy egy pillanatilag sincs hatásuk a cselekvényekre; mások cselekszenek helyettük, de különösen a helyzetek öszszesége, ami a sorsot alkotja. Ők részben rászűlyosodhatnak erre, kovácsolhatnak a jövőt, de vitetik, elhagyják magukat és gyengébbek még annál is, ahogy a janzenizmus állítja s mint ahogy Racine lefesti őket; gyengék nemcsak, mert a gyengeség emberi, – ez objektív tény – de gyengék ezen a fokon túl, visszatérve a kivételeshez gyengeségüknél fogva. Abnormis túlzásai Pascal emberének; lemondanak a cselekvésről, képtelenek az akaratra, akár azért, mert egy sötét és meddő szenvedély rágódik lassan ellenállásukon, akár azért, mert önmagukban találják saját ellenségüket, mert jellemnélküli emberek, nagy gyermekek. Semmitől sincsenek megkímélve. Az élet azután tűrhetetlen súlyú is számukra, csak elszomorító bizonyosság, hosszú levertség, égető köpeny, mely marja őket s amit nem tudnak többé ledobni ...

Nincsenek is tudatában keserűségének; az akarat legegyszerűbb kifejezésére kényszerítve, átengedve egy maró és kínzó gondolatnak vagy megszállva egy belső szerencsétlenségtől, íme mosolyuk megfagyott, a homlokuk feldúlt: hát sohasem szenvedtek eleget ... Mindennapi életük banális, sőt látszólag nyugodt folyása mögött, tartós válságok rejtőzködnek, az élet íze elveszett szüntelen ajkaikon; néha „rongyok“ voltak, gyakran egy késői szenvedély hatása ez és ők komor szemmel állapítják meg hanyatlásukat. Az emberi szív nagy ismerője Mauriac, mint Racine.

Ami Mauriac-ot Racine-hoz és Gide-hez közel hozza, az a *bűn* felfogása – a bűn gyanánt felfogott szenvedély, amely ellen küszködik az ember, mert van Isten. Máshol az érzékek és a testiség élete lefolyhat egyszerűen és természetesen vallásos skrupulusok beavatkozása nélkül, de ezeknél a vér- és húsbeli keresztényeknél a testiség a bűn képét veszi fel. Mauriac-nál a bűn felfogása lényeges.

Gide-nek inkább janzenista, mint protestáns felfogása volt a bűnről, de nála ez a felfogás összevegyül a jóról és rosszról való felfogással, ami *morális* jelleget ad egész munkásságának – még a legimmorálisabb műveinek is. Mert az *immoralista*: moralista, ha úgy tetszik, klasszikus módon, lévén műve félelem nélküli tanulmányozása az összes szenvedélyeknek. Az erkölcstelenség éppen magával hozza a morál létezését, mert megtelik morállal, mert szembehelyezkedik vele, mert létezőnek veszi a morált. A jelenkori francia irodalom legnagyobb része egyszerűen *amorális*: a jó és rossz hiányzik például Proust műveiből vagy Anatole France-éből. Gide nyugtalansága erkölcsi nyugtalanság, a probléma, mely munkássága középpontját foglalja el erkölcsi probléma, s ő ezt az oroszoknál, főleg Dosztojevszkij-nél találta meg. Mert az orosz irodalom egészen át van itatva a jó és rossznak ettől a problémájától. Ha Gide-et erkölcsi kérdések nem foglalkoztatnák, nem írta volna meg sem a *Porte Étroite*-ot sem a *Faux-Monnayeurs*-t.

*

Egész vita keletkezett néhány évvel ezelőtt Ramon Fernandez és az azóta elhunyt Jacques Rivière között a moralizálás ez irodalmi problémájáról. Az előbbi ragaszkodott a műalkotás szociális jellegéhez, az utóbbi Proust-tal, sőt magával Gide-del együtt – azt vitatta, hogy az irodalomnak semmi köze a morálhoz, hogy ez tiszta cselekedet s hogy a „következmények“-kel való törődés nélkül operál, továbbá, hogy a lélektani tanulmány esetében a regénynek nem kell attól félnie, hogy mindent lásson és megmondjon, mivel szerepe éppen a *nyomozó* szerepe. Éppen úgy, valamint a tudós undor nélkül végzi kutatásait, száraz szemmel állapítja meg a legrosszabb betegségek haladását és ha kell a gyógyításra a bajnál rosszabb módszereket is fel fog használni. Az irodalomnak éppen arra kell szolgálnia, hogy *megismerje* a bajt. Csak azután, mikor a baj már ismert és minden részletében ki van kutatva, támadhatják meg a moralisták, akik, ha kell, igénybe fogják venni magát az irodalmat is. De a moralisták csak másodsorban jöhetnek, mikor a fekély már nyitott s a talaj meg van tisztítva ...

Ez a harc örökös. Tudjuk, hogy Branetiére élete végén, milyen tűzzel foglalt állást a „következmények“ mellett. Szerinte minden mű legfelsőbb kritériuma: jó vagy rossz hatása legyen; ő hozta az irodalomra ezt a morális ítéletet, melyet utána Fernandez védelmez s amit Rivière és a modern kritikusok legnagyobb része kizár az irodalomból, még Gide is, pedig ennek egész munkássága át van itatva moralizálással.

A bűnnek ezt a felfogását Mauriac kétségkívül katolikus nevelésének köszöni, de köszöni Gide hatásának is és általa az orosz regény még régebbi hatásának. Egyébként ki illusztrálta a katolikus Bossuet-nél ékesszólóbban a szellem harcát a testiség ellen? Ki festette le jobban a szenvedély pusztításait a janzenista Racine-nál? Mauriac *Fleuve de Feu*-je, melynek feliratát egyébként Bossuet-ből vette, át van itatva ettől a túlradó „érzékiségtől“, futólagos elragadtatástól, titkos és tiltott, fájdalmas gyönyörtől. És művei egész hátralevő részében ez a folyam kering, ez a sötét étvágy, mely sohasem lakik jól vérrel, ez a tragikus vágy, mely bennünket eltölt, s amely sohasem elégit ki.

Serdülés, titkos bűnök, a gyermek szégyene ki fölfedezi magában a férfit, élénk fogalmak Mauriac-nál, amelyek a bűn tudatával egy fogalmat alkotnak. Hősei nemcsak önmagukkal állnak harcban, a bűntől való állandó rettegésben is élnek. Ha a keresztény lelkiismeret – mely Gide-nél protestáns, Mauriac-nál janzenista – nem volna annyira jelenvaló náluk, az emberi lények kivirágzása normálisan történék és

rohamszerűen, de a vallás visszatartja őket, fölfegyverzi szemérmüket, a visszafojtottság hosszú évei alatt alakulnak ki, húsz, harminc éves korban ismerik meg egy nyugtalan pubertás zavarait. A serdülés, a „fiatal ember“: Mauriac legszerencsésebb témája. Egy író sem írta le annyi bájjal és erővel az életnek ezt a periódusát.

Ime: munkásságnak janzenista oldalai, amiket még „érzéki“ fény díszít, rejtett pszichológia hat át, mely lokális és falusi légkörtől átítatott és amely oly szorosan egyesül a tájékkal, hogy az egy testet alkot vele s élénken csillogó vagy kiszikkadt, de mindig intenzíven érzéki fizikai emócióját oda kölcsönzi neki ... Ez a világfölfogás az elbeszélésnek konkrét, érzékelhető menetet ad. Fájdalmas, villamossággal telített regények, amelyek minden kezdetet derengő fényben fűrésztnek.

(Lipcse)

Aldo Dami

KÜZDELMEK KÖNYVE

Klebelsberg Kunó, mikor friss hirlapi cikkeit egybefoglaló újabb kötetének a „Küzelmek könyve“ címet adta, találóan hívta fel az olvasó figyelmét a könyv lényegére. Harcot hirdet ez a kötet a jeremiások, a koppányok, a passzív, negatív, destruktív lelkiük – az „Ős Kaján“ ellen az örök magyar művelődési gondolat érdekében, a magyar szellemi élet jogainak elismeréséért. Hadat üzen annak a mezítlábas felfogásnak, hogy a kultúra luxus; a közvéleményt akarja megnyerni a maga gondolatainak, a cselekvő élniakarásnak, az alkotási vágyának, hogy tetté válthassuk majd egyszer a „nem, nem, sohá“-t. Harcol a csüggettség ellen, mely minden felfelétörést eleve halványra betegít: „Nem láttam még nemzetet, – írja – amely pesszimista hangulatban emelkedni tudott volna“. Majd még nyomatékosabban: „Minden bölcsesség csődje, ha az idősebb nemzedék az ifjabbnak nem tud más tanácsot adni, mint a kétségbeesést“. A rómaiaknak valóban mély államalkotó bölcsesége nyilvánult meg abban a szimbolikus gesztusban, mikor a cannaei csatát-vesztett konzulnak köszönetet szavaztak, mert nem esett kétségbe a vereség után ...

Ez a szárnyaló optimizmus azonban egy pillanatra sem veszi el szeme elől a valóság talaját. Klebelsberg világosan látja a megoldatlan problémák tömegét, sokszorosan érzi az elégtelen erők kínzó érzését (– hogyan érezné, mikor szinte középpontjában áll egy kiterjedt hajszának, mely hordók tetején és szalonokban, sőt még előkelőbb helyeken is olcsó eszközökkel gúnyolja az ú. n. „kulturfölny“ –) s mégis rendületlenül megy előre a maga útján. Milyen silány dolog pl. a tihanyi „csiborpatkoló“-ról szellemeskedni: pedig – a pozitív tudományos eredményeket nem is számítva – aránylag rövid idő múlva a világ minden sarkában számos olyan kitünő, a saját nemzete életében súlyt reprezentáló természettudós lesz, aki Magyarországot közvetve, vagy közvetlenül ennek a páratlan intézménynek révén ismerte meg.

Klebelsberg még akkor is méltán számíthatna nemzete hálájára, ha elesettségünk sötét korszakában az öntudatos nemzeti erőgyűjtés politikáját csak *szóval* hirdetné, ha egyetlen érdeme az lenne, hogy *tollával* a magyar társadalmat a kulturális energiák és akciók sorsdöntő jelentőségének tudatára ébreszteni igyekezett. Ha csak álmodozó lenne, ha csak eszményeket melengetne, akkor is sokat *tett*, mert hitt, mert megvalósíthatónak látszó programot adott. A sokat gúnyolt „kulturfölny“ programja meglátatja az élni és látni akarókkal az ígéret földjét: a tervszerűen berendezett nemzeti életet, a virágzó mezőgazdaságot, a füstölő gyárkérményeket, a megelégedett, műveltebb, többet termelni tudó, a nemzeti célokat igenlő munkást, az öntudatosabb középosztályt, a diadalmas magyar tudományt és művészetet, a város és falu, a vidék és főváros harmoniáját – a kitágult országot, a Kárpátokig felgöngyölt határokat ... Olyan álmok ez, melyet csak *álmodni* is érdemes, annál is inkább, mert a nemzetek élettörvénye szerint rendszeresen a hosszan melengetett álmokból lesz egyszer *tartós* valóság. De Klebelsberg az álmok egy részét valósággá varázsolta: a kötet záró cikke, a vallás- és közoktatásügyi tárca 1929/30. előirányzatának általános indokolása tettekre hivatkozik. Ezek ismertebbek, semhogy felsorolni kellene őket. Valóban tragikus lenne, ha *ez* a kulturpolitika előbb-utóbb nem találná meg a teljes összhangot a nemzet szélesebb rétegeinek felfogásával. Annyit jelentene ez, hogy életösztönünk elhomályosodott.

(Balatonvilágos)

-i. -f.

AZ ÜLDÖZÖTT KULTURFÖLÉNY

Az utókor meg fogja jegyezni, hogy Magyarországon, a Múzeum- és Akadémia-alapító Széchenyiek hazájában, akadtak főrendek, akik sokallják a kulturára áldozott pénzt ... Az alábbiakban egy részletet közlünk Szily Kálmán műegyetemi tanár felsőházi beszédéből, amely szembeszáll azokkal a gáncoskodókkal, akik elégedetlenek a honvédelmi kulturpolitika alkotásaival és programjával. Érdekes találkozás, hogy ugyanakkor (jun. 25.) a berlini Reichstag-ban Stresemann német külügyminiszter azt fejtegette, hogy ha Németországot jelenlegi helyzetében hatalommal nem lehet fenntartani, legalább a német kultúra propagálásával kell fenntartani az országot, követve Franciaország példáját, azt a békés előnyomulást, amely iskoláival meghódította magának a közeli Keletet.

... A harmadik tárcza, amellyel a Felsőház engedelmével kissé részletesebben foglalkozom: a *kultuszminisztérium* tárcája.

Itt az emelkedés mindössze 5,600.000 pengő. Ez percentre átszámítva alatta marad az általános emelkedésnek. Már most, bizonyára itt a Felsőházban is és a Házon kívül is lesznek olyanok, akik ezt örvendetes jelenségnek tartják, és ezek azok, akik itt a Felsőházban a költségvetési vita során többen az illusztris szónokok közül, nyíltan megmondották, hogy teljes elismeréssel lévén a kultuszminiszter úr kulturpolitikája és iskolapolitikája iránt, mégis abban a felfogásban vannak; hogy az ország mai helyzetében a kulturfejlesztésnek és az ezzel együttjáró költségeknek iramát túlságosan gyorsnak és így a költségek túlságosan magasnak tartják. (*Ugy van!* – jobbfelől.)

Mélyen t. Felsőház! Én őszintén megmondom a magam részéről – és azt hiszem velem együtt vannak sokan, akik ugyanígy vélekednek, – hogy én a kulturbüdzsének ezt, az idén bekövetkezett első visszaesését őszintén sajnálom és pedig sajnálom azért, mert ez esetleg első tünete annak, hogy az országnak az az eddig kétségen kívül igen erősen megfeszített ereje, hogy a kultúra, az iskola, a tudomány terén tartsa a lépést a szomszédjaival és megfelelő legyen régi múltjához, – enged az intenzitásában. Már pedig ebben a Házban mindenki egyetért abban, hogy ha mi azt akarjuk, – mint ahogyan akarjuk is – hogy Magyarország újból a felemelkedés útjára lépjen, akkor nem szabad megelégednünk azzal, hogy azt biztosítsuk, hogy a magyar nemzetnek fizikai értelemben legyen meg a megélhetése, nem szabad megelégednünk azzal, hogy az ország gazdasági erejét fokozzuk, hanem arra is törekednünk kell, hogy az országban az általános közművelődés szintjét emeljük és viszont arra is, hogy a *magas kulturát*, vagyis, mondjuk, a szellemi kulturát fejlesszük. Hát, itt a mélyen t. Felsőház tagjai között különbség csupán a mértékben lehet. (*Ugy van!* – jobbfelől.) Azt hiszem, abban egyetért velem mindenki, ha én azt állítom, hogy egy történelmi távlatból visszatekintve arra az időszakra, amely az ellenforradalom győzelmével állott be Magyarországon, akkor tulajdonképpen egy historiai választáson állott Magyarország, mert bármilyen fájdalmas arra visszaemlékezni, de valamennyien emlékezhetünk arra, hogy talán igen sokan, még közülünk is, mindenesetre azonban a környezetünkben nagyon sokan abban a sejtésben voltak, hogy Magyarország előtte áll egy soha el nem képzelt megcsonkításnak, és még inkább akkor, amikor ez a megcsonkítás bekövetkezett, bizonyos mértékig a kishitűség letargiájába estünk, akkor az a felfogás egészen jogosultnak látszott, hogy Magyarország jövő sorsa hosszú időre meg van pecsételve, hogy Magyarország kénytelen számolni azzal, hogy a közel jövőben le kell mondani az iparáról, le kell mondani a magas kulturájáról és mondjuk meg őszintén: át kell változnia egy olyan parasztszággá, amilyen volt a régi Bulgária, amely országnak egy előnye akkor úgy látszott megvan, hogy éhen nem halhat, mert hiszen saját lakóinak szükségleteit a föld képes megteremni. Erről a termelőképeségről azonban akkor úgyszólván mindenki azt tartotta, hogy ez nem képes arra, hogy egy olyan drága valamit, mint a kultúra, pláne a magas kultúra fenntartani és táplálni tudjon. Az akkori kormányok a gazdasági nehézségeknek az akkori igazán átláthatatlan kódében mégis helyes útra léptek a kultúra terén. Egyéb téren utólagosan nézve igen sok kifogásolni valót is lehet találni, ha meg lehet állapítani azt, hogy különösen gazdasági téren igen sok intézkedés történt, amely minden volt, csak szerencsés nem, hogy igen sok helyes intézkedés csak elkésve érkezett meg, de ez mind természetes is, hiszen az ország teljesen lehetetlen és soha nem képzelt gazdasági állapotba jutott és akkor tisztán látni emberi elmének nem adatott meg. Hogy ez mennyire természetes, azt mutatja az, hogy valamennyi háborút vesztett állam kisebb-nagyobb eltolódással ugyanezekben a hibákban és ugyanezen a katasztrófán keresztül esett. A kultúra terén azonban az akkori kormánynak megvolt a helyes, egészséges ösztöne, az az ösztöne, hogy ha azt akarjuk, hogy Magyarország, a közelebbi vagy távolabbi jövőben újra a fejlődés útjára lépjen, akkor az erők végső megfeszítésével elő kell teremteni a régi nivó megtartásához szükséges fedezetet. Abban az időben ennek valóra váltása inkább csak ötletszerűen történt, ami megint csak természetes, hiszen annyira zavarosak voltak a viszonyok. Céltudatos kulturpolitikáról és program kialakulásáról csak azóta lehet beszélni, amióta gróf Klebelsberg Kunó a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Ő valósággal egész lényével felolvad abban a meggyőződésben, hogy Magyarország felátadása elválaszthatatlanul egybe van forrva a kultúra feltámasztásával és fejlesztésével. Az alatt a hét év alatt, amióta betölti a miniszteri széket, minden rendelkezésére álló módon írásban, szóval nagy koncepciók megalkotásával azután tettel, költségvetéseivel ezt hirdeti. De hogy ebben a hét évben a hirdetés

nem csupán a teória terén mozoghatott, hanem a gyakorlat terén is eredményeket érhetett el, vagyis hogy tettekre mutathat rá és olyan költségvetéseket hozhat az országgyűlés elé, amelyeket a multban hozott és amilyen a mostani is, azt természetesen köszönni lehet rajta kívül elsősorban gróf Bethlen István miniszterelnök úr öexcellenciájának, aki kezdettől fogva ugyanezt a felfogást teljes határozottsággal magáévá tette és köszönni lehet a pénzügyminiszter uraknak. A hét évnek ebben a vonatkozásában csupán a jelenlegi pénzügyminiszter úr elődjéről szólok, tehát Korányi Frigyes és Bud János volt pénzügyminiszter urakról, akik a szükséges pénzügyi fedezetet rendelkezésre bocsátották.

De mint minden apostolnak, úgy a kultúra terén gróf Klebelsberg Kunó apostoloskodásának is megvannak a maga kritikussai és gáncsolói, akiknek egy része egészen ironikus módon kérdezi: vajon mi is az az örökösen hangoztatott *kulturfölény* és hogy mire jó Magyarországnak ez a kulturfölény? Hogy az a kulturfölény micsoda, azt sokkal inkább meg lehet érteni, ha az ember nem tudálékos definícióval adja meg a magyarázatot, hanem csak egy pár példát hoz fel rá. Méltóztassanak tehát megengedni, hogy én tarka összevisszaságban hozzak fel adatokat, amelyek szerintem a magyar *kulturfölénynek* az ismertető jelei. *Kulturfölény* például az, hogy Erdélyben, sőt Ó-Romániában is a különböző ipari és gazdasági vállalatok sokallta szívesebben alkalmaznak budapesti egyetemen végzett mérnököket, mint a bukaresti műegyetemen végzettet. Vagy pedig az, amikor egy erdélyi román szolgabíró az életveszélyben forgó feleségét a debreceni egyetemi klinikára viszi operáltatni, nem pedig a kolozsvári román állami kórházba. *Kulturfölény* az, hogy például olyan eset fordul elő, amely épen most van folyamatban, hogy a boroszlói német egyetem ünnepélyes meghívással felkért 28 magyar egyetemi tanárt, hogy tartson nekik ott egy héten keresztül a legkülönbözőbb tudományos tárgyakból előadást.

Kulturfölény az, ha Magyarországon a kémia annyira fejlett tudomány még a gyakorlat szempontjából is, hogy gróf Hadik János úr öexcellenciája kívánságának megfelelően a magyar agrokémikusok képesek a különböző talajoknak megfelelő műtrágya-igényeket tudományos exaktsággal megállapítani. *Kulturfölény* az, hogy az ország közegészségügye annyira halad, hogy évrőlévre, ha nem is nagy percentuális számmal, de mégis némileg le tudta szorítani a csecsemőhalandóságot és a tüdővész-pusztítást. *Kulturfölény* az, hogy az egész világon egy magyar tudós, báró Eötvös Lorántnak, a tisztán elméleti tudás alapján megszerkesztett, de mégis a valóságban boszorkányos ügyességgel dolgozó műszerét használják, és nem csupán elméletileg fontos geodéziai mérések végrehajtására, hanem a gyakorlatilag fontos petroleum-kutatásban is. (Gróf Széchenyi Aladár: *Ezt a kulturfölényt mindenki örömmel látja!*)

Kulturfölény az, hogy egy rideg és velünk szemben teljesen indifferens amerikai réalpolitikus eljön Magyarországra és ő neki hiába próbáljuk megmagyarázni, hogy velünk a háború után minő nagy igazságtalanság történt, neki mindenre megvan az ellenérve, csak ha az illető végig látogatja a budapesti tudományos intézeteket és ezek között pedig a városligeti Vajda-Hunyad-várban elhelyezett mezőgazdasági múzeumot vagy pedig elmegy Debrecenbe és megszemléli ott a Nagyerdőben elhelyezett klinikai telepet, akkor, ahogy ez megtörtént, az illető tűzbe jön és azt mondja, hogy önöknek pedig igazuk van. *Kulturfölény* az, hogy az elszakított részeknek polgárai, ha őszintén nem is mondhatják meg, de úgy gondolkoznak és úgy érzik, hogy a mi régi uraink különbek voltak, mint a mostaniak; ezért visszasírnak és ami körülbelül egyre megy, visszavágnak hozzánk. Itt magyarázni nem kell azt, hogy röviden összefoglalva, *kulturfölény* az, hogy ha sokat tudunk, ezt a tudást fel tudjuk használni a saját javunkra és bizonyos körülmények között az emberiségnek a hasznára is.

De már most, ha azt kérdezzük, hogy az országnak nagy nyomorúságában vajjon szabad-e erre a *kulturfölény*-biztosításra sok pénzt áldoznunk, vajjon megéri-e ezt, vajjon a kulturfölény direkte hajt-e nekünk elegendő hasznot, ad-e reális eredményt és nem csupán ideális eredményeket, hát mélyen t. Felsőház, azt hiszem, három különböző vonatkozásban ennek a *kulturfölénynek* Magyarország sorsalakulására nézve igen-igen fontos gyakorlati jelentősége is van.

Először kétségtelen dolog az, hogy a világháború befejezésével s a fegyverek harci zajának elültével a tulajdonképeni harc nem ért még véget, a nemzetek ma is harcban állanak egymással, ma is élet-halálra menő versengés van gazdasági és másrészt kulturális téren is. Azt hiszem az is nyilvánvaló, hogy ebből a békességes harcból a végén mégis csak azok kerekednek felül, akik mind a két téren: gazdasági téren is és kulturális téren is nagy erőt tudtak kifejteni. A magyar nemzetnek azonban tragikus helyzete az, hogy nem képes mind a két téren egyforma erőt kifejteni. Magyarország mai helyzetét ugyanis nagyon találóan tudom összehasonlítani az olyan ember helyzetével, akit viaskodni és verekedni kényszerít a sors, akinek két kezével szabad csak harcolnia, azonban az egyik keze annyira le van kötve, hogy alig engedí meg a szabad mozgást, míg a másik keze tökéletesen szabad. Csak természetes, hogy szabad kezével azután szinte túlságosnak látszó mozdulatokat is végrehajt egyszerűen azért, mert másik kezével alig tud mozogni.

A hasonlat tartalma tulajdonképen az, hogy Magyarországnak az egyik, félig lekötött keze a gazdasági téren mozog. Magyarországnak az általános világgazdasággal való rendszeres összefüggése ezt a kezét szorosan megkötí s mozgásában nagyon-nagyon erősen korlátozza. A másik, a kultúra terén mozgó kezünk azonban hála Istennek szabad, és azt hiszem, ez adja meg, ha kell, filozófiai magyarázatát annak, hogy miért van látszólagosan a békebeli évekhez képest akkora eltolódás a kultusbudget javára és ami ezzel együtt jár, az egyéb tárcák kárára.

Mélyen t. Felsőház! Van azonban egy jelentősége is a kultúra fejlesztésének, már tegnap Teleszky őexcellenciája is ezt akceptálta, amikor úgy állította fel a tézist, hogy a kulturát csak oly mértékig szabad fejleszteni, amely összhangban van az ország gazdasági erejével és gazdasági teljesítőképességével, hogy viszont nem tagadható, hogy a kultúra emelése viszont hatással lesz a gazdasági erőre, a teljesítő képességre, és esetleg – ebből logikusan következnek, túlmenve kissé a látszólag megengedett mértéken, ennek gyakorlati értéke az lesz, hogy a gazdasági erő és gazdasági teljesítőképesség emelkedni fog. Hogy a kultúrában ez a képesség megvan, hogy a tudományos, a látszólag elvont tudományosságoknak is gyakorlatilag értékesíthető hasznai vannak, ma, amikor az egész gazdasági élet bizonyos függvénye a természettudományoknak és technikai tudományoknak, az egészen magától értetődik. Én tehát a közvetlen hasznát a kultúra emelésének abban látom; hogy megfelelő módon ez direkt előidézheti a gazdasági erők fejlődését is.

Van azonban egy harmadik körülmény is, amely miatt én azt hiszem, hogy meg kell maradnunk azon az úton, hogy a kulturát erőnk legnagyobb megfeszítésével tartsuk fenn. Mélyen t. Felsőház! A messzi távol jövőbe nézve, én azt hiszem, adódhatik olyan helyzet, amikor a mi *kulturfőlényünk* egyenesen a magyar állami és politikai függetlenséget védi meg a nyugattal szemben. Mi ezer év óta ugyanis itt a Duna völgyében vagyunk elhelyezve. Ez a Duna völgye mindig a népek országútja volt. Mióta a magyarok itt laknak, egymásután jöttek keletről a barbár népek, jöttek a bessenyők, a kunok, tatárok és törökök. A magyarság, hogy megvédje függetlenségét és biztosítsa nemzeti fennmaradását, századokon keresztül kénytelen volt örökösen harcolni és vérezni. Most és a jövőben itt ezen az országúton a vándorlásnak az iránya megváltozik. Most nem keletről nyugat felé jön a vadnépeknek hordája, hanem megfordítva: nyugatról keletre van egy vándorlás, még pedig a nyugati nagy kulturáknak kelet felé való előtörése. Az is kétségtelen, hogy ha minékünk nincsen erős, önálló, magas és nemzeti kulturánk, amely gátat vet a felénk özönlő bármilyen hatalmas és bármilyen csábító, de mégis idegen kulturának, akkor ez az idegen kultúra meghódítja a magyar kulturát és a kulturális meghódolást nagyon hamar a politikai meghódolás is követi. Így tehát a közeli és távoli jövőt illetően én Magyarország helyzetét ma is úgy látom, hogy a teljesítőképességnek végső határáig továbbra is támogatnunk, fejlesztenünk kell nekünk a kulturát. (Széchenyi Aladár gróf: *Ez ellen nincs senkinek kifogása!*)